

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ**

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК РАННЬОГО
РОЗВИТКУ ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу – 491 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта
Шаповалова Діана Олексіївна
Керівник : к.психол.н., ст. викл. І.С.
Фоміна
Рецензент: доцент Н.М.Борисенко

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти вивчення раннього розвитку в психології.....	6
1.1. Сутність раннього розвитку в психологічній науковій парадигмі.....	6
1.2. Психолого-педагогічні особливості раннього віку.....	10
РОЗДІЛ 2. Дослідження методів формування раннього розвитку	19
2.1. Методи розвитку раннього віку.....	19
2.2. Методичні рекомендації формування раннього віку.....	32
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність проблеми підвищення якості дошкільної освіти на сучасному етапі підтверджується зацікавленістю з боку держави питаннями виховання і розвитку дітей раннього дошкільного віку. Прикладом є прийняття освітнього стандарту дошкільної освіти. В якості основного принципу дошкільної освіти розглядає формування пізнавальних інтересів і пізнавальних дій дитини в різних видах діяльності. Пізнавальний розвиток – це освітня галузь, сутність якої розкривається наступним чином: розвиток допитливості та пізнавальної мотивації; формування пізнавальних дій, становлення свідомості; розвиток уяви і творчої активності; формування первинних уявлень про себе, інших людей, об'єктах навколишнього світу, їх властивості і відносини (форму, колір, розмір, матеріалі, звучанні, ритмі, темпі, кількості, зокрема, частини і цілому, просторі і часі, русі і спокої, причини та наслідки та ін.).

В останні роки психологи все частіше звертають увагу педагогів дошкільних установ і батьків на важливість проблеми розвитку, виховання і навчання дитини з народження до 3 років. Саме цей період – вік раннього дитинства, час дозрівання всіх основоположних функцій, є найсприятливішим для виховання і навчання дитини. Розвиток пізнавального світу у дитини має на увазі розвиток усіх психічних процесів: пам'яті, уяви, сприйняття, уваги, мислення, мовлення. У пізнавальному розвитку дітей раннього віку за умови цілеспрямованої педагогічної роботи відбуваються значні зміни, які виводять її на більш високий 4 рівень порівнянь і узагальнень.

Предметна діяльність дітей є для дітей раннього віку новоутворенням і суттєво впливає на соціально-комунікативний, пізнавальний, фізичний розвиток дітей. Великий внесок у вивчення методів розвитку дитини раннього віку внесли такі вчені як Венгер Л.А., Дибіна О.В, Запорожець А.В.,

В.І. Леушина А. М., Логінова В.І. та багато інших. Цінний внесок у науку зробили такі вчені, як Монтесорі М., Фребеля Ф., які підкреслювали, що для дітей раннього віку важливо пізнавати предметний світ в його властивості і якості. Особливе місце в області вивчення предметного світу займають ідеї сучасних вітчизняних дослідників Леонтєва О.М., Кисленко В.Я., Дибіна О.В., що розглядають предмет як знаряддя предметної, ігрової діяльності дитини, як джерело пізнання творчості дорослого.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні проблеми використання методів раннього розвитку дитини в сучасній психологічній науці.

Мета зумовила вирішення наступних **завдань**:

1. Розкрити сутність раннього розвитку в психологічній науковій парадигмі
2. Визначити психолого-педагогічні особливості раннього віку
3. Описати методи розвитку раннього віку
4. Надати методичні рекомендації формування раннього віку

Об'єкт дослідження – психолого-педагогічні особливості раннього віку.

Предмет дослідження – проблема використання методів раннього розвитку дитини в сучасній психологічній науці.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, описовий метод.

Практичне значення. Матеріали та результати дослідження можуть використовуватись вихователями закладів дошкільної освіти для вивчення специфіки використання методів раннього розвитку дитини в сучасній психологічній науці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися під час виступу на засіданні

кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти педагогічного факультету Херсонського державного університету.

Структура кваліфікаційної роботи передбачає наявність таких розділів: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РАНЬОГО РОЗВИТКУ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Сутність раннього розвитку в психологічній науковій парадигмі

Раннє дитинство на відміну від інших періодів дитячого розвитку має певні фізіологічні та психологічні особливості, які багато в чому сприяють формуванню елементарних навичок:

1. Високий темп фізичного і психічного розвитку, який провокує інтенсивне збільшення ваги, зросту, маси тіла і ваги головного мозку.

2. Існування взаємозалежності і єдності фізичного і психічного розвитку. Якщо дитина повноцінно розвивається, росте міцним і здоровим, то, як правило, він краще розвивається психічно. Проявляє підвищену активність в освоєнні навколишнього світу.

3. При підвищеній вразливості і частковій функціональній незрілості деяких органів і систем організму діти частіше хворіють. Вони також більш вразливі, швидше втомлюються.

4. При високій пластичності нервової системи діти легше навчаються.

5. З огляду на те, що процес розвитку не є рівномірним, то в деякі періоди можливі певні скачки. У перший рік життя відбувається стрибок у фізичному розвитку, а в другий рік – в розвитку мови.

6. Важливе значення в період раннього дитинства відіграють емоції. За емоційним станом дитини можна зробити висновки про її психічний розвиток, а також стани комфорту або дискомфорту. Якщо у дитини позитивний емоційний стан, то він розвивається адекватно віку, а можливо і випереджаючи його за деякими показниками. Недолік емоційного спілкування з дорослими часто призводить до емоційної депривації.

7. Якщо дитина здорова, то у екі з народження існує готова сенсомоторна потреба у відчуттях і рухах. Уже в перший місяць проявляються явно виражені орієнтовні реакції на все, що її оточує, які потім переходять в спеціальну орієнтовно-пізнавальну діяльність, що сприяють прояву допитливості.

8. У ранньому віці яскраво виражена потреба в спілкуванні з дорослим, що формується з перших днів після народження. У перші роки життя зміст спілкування дорослого з дитиною якісно змінюється: спочатку це спілкування пов'язане з фізіологічним комфортом (потребою в їжі, гігієнічним доглядом, та ін.); згодом витісняє потреба в нових враженнях; емоційне спілкування («емоційно позитивний комплекс»); пізніше з'являється ділове спілкування (спілкування з приводу діяльності).

Вище перераховані особливості необхідно враховувати при вихованні дітей раннього віку для створення умов для успішного і повноцінного розвитку дитини [34].

Виховуючи дітей педагогам і батькам важливо знати основні педагогічні правила і принципи організації виховної роботи з дітьми:

- дотримання єдності в оздоровчої та виховної роботи;
- дотримуватися єдиного підходу до виховання дитини з боку всіх оточуючих її людей;
- обов'язково індивідуально спілкуватися з маленькою дитиною;
- враховувати вікові та індивідуальні особливості та можливості дітей;
- виховувати позитивне ставлення до вимог дорослих;
- не використовувати часті заборони і тривале пасивне очікування;
- прагнути до своєчасного формування навичок самостійності;
- психологічно готувати дітей до виконання вимог дорослого;

- дорослий, який виховує маленьку дитину повинен відрізнятися зразковою поведінкою, тому що дітям раннього віку властиве копіювання і вразливість [35].

В основі пізнання дошкільника лежить сприйняття і наочне мислення. Від сформованості у дитини сприйняття і наочно-образного мислення багато в чому залежать її пізнавальні можливості, а також подальший розвиток діяльності, мови і логічного мислення. Сприйняття активізує діяльність дитини, сприяє успішному виконанню посильних, знайомих задач, що пред'являються дорослим (або зустрічаються в побуті), допомагає вирішувати їх значно більш швидким і ефективним способом [33].

До кінця першого року життя завершується соціальна ситуація повної залежності дитини від дорослого. У цей період дитина набуває деяку ступінь незалежності: виникають перші слова, дитина опановує ходьбою, розвиваються дії з предметами. Проте, можливості дитини ще невеликі. Соціальну ситуація розвитку дитини в ранньому віці можна виразити схемою: «Дитина-Предмет-Дорослий». Соціальна ситуація спільної діяльності дитини раннього віку і дорослого містить в собі протиріччя

2. Так як спосіб дії з предметом і зразок дії виходять від дорослого, а дитині необхідно в цей же час зробити індивідуальну дію, дане протиріччя можна вирішити за допомогою предметної діяльності, спрямованої на засвоєння суспільно вироблених способів дії з предметами. У період раннього дитинства спілкування стає формою організації предметної діяльності [32]. На початку формування предметної діяльності дія і предмет сильно взаємопов'язані між собою: дитина здатна виконати засвоєну дію тільки з тим предметом, який для цього призначений. Якщо пропонують, наприклад, зачесатися паличкою або попити з кубика, вона виявляється просто не в змозі виконати прохання – дія розпадається. Відділення дії від предмета відбувається повільно і поступово, в результаті чого малюки отримують можливість виконати дію і не використовують предмет за прямим призначенням [37].

До основних досягнень раннього віку відносяться:

1. Удосконалення координації рухів, освоєння все більш складних комплексів дій.
2. Знайомство з різноманітними предметами і оволодіння специфічними способами їх використання.
3. Жорстка закріпленість дій за предметами-знаряддями. Дитина вчиться співвідносити знаряддя з тим предметом, на який спрямована дія (лопаткою набирати пісок, відром – воду).
4. Оволодіння предметами-знаряддями призводить до засвоєння дитиною суспільного способу вживання речей і робить вирішальний вплив на розвиток початкових форм мислення.
5. Удосконалення предметної діяльності сприяє і інтенсивному розвитку мовлення дитини.
6. Головним новоутворенням виступає гордість за власні досягнення, свідомість «Я сам» [40].

У ранньому віці провідним видом діяльності є гра. В кінці першого-початок другого року життя спостерігаються зачатки ігрової діяльності. Діти виконують дії з предметами, спостерігають за діями дорослих. При цьому вони вважають за краще іграшки реальний предмет: миску, чашку, ложку і т. д.

Отже, завданням дорослого стає вловити цей момент в житті дитини і використовувати його для початку формування раннього розвитку [1].

Однією з важливих особливостей дітей раннього віку є легке утворення стереотипів, тому її легше навчити зараз, ніж потім переучувати. Поступове привчання дітей до самостійності в процесі самообслуговування практично виражається в тому, що спочатку роботу, яка для дитини представляє відомі труднощі, робить разом з дорослим, вникаючи в пояснення. Потім вона починає сама виконувати окремі дії. І нарешті, виконує роботу повністю, хоча і під контролем дорослих. Самообслуговування дозволяє закріплювати у

дітей інтерес до цього виду діяльності, бажання все робити самим, ініціативність, діловитість [13].

Виходячи зі сказаного вище, можна зробити наступні висновки. У ранньому віці у дитини присутня яскраво виражена сенсомоторна потреба, а також висока пластичність нервової системи. Все це сприяє легкій навченості. Успішність дитини раннього віку безпосередньо залежить від позитивного емоційного стану дитини. Найбільш важливими досягненнями даного віку є: вдосконалення координації рухів, освоєння все більш складних комплексів дій; жорстка закріпленість дій за предметами, способами дії з ними; оволодіння предметами-знаряддями призводить до засвоєння дитиною суспільного способу вживання речей; гордість за власні досягнення, свідомість «Я сам». Таким чином, з огляду на психологічні, фізичні якості дітей раннього віку (1-3 роки) можна сказати, що це період інтенсивного розвитку самостійності у дитини.

1.2. Психолого-педагогічні особливості раннього віку

Ранній вік визначається більшістю дослідників з року до трьох років. На думку Л. С. Виготського, ранній вік пов'язаний з інтенсивним психічним розвитком дитини, який відбувається: в предметній діяльності; в спілкуванні з дорослим; в мовній діяльності; в поведінкових реакціях (довільність поведінки); в спілкуванні з однолітками; в ігровій діяльності; в свідомості і самостійності [6].

Соціальна ситуація розвитку пов'язана з прямоходінням дитини, що робить її більш вільним у орієнтуванні в просторі. Упевнена ходьба дитини збільшує її автономність від дорослої людини. Вона більш вільно і самостійно може орієнтуватися в просторі, взаємодіяти з предметами. Основною потребою даного віку є пізнання навколишнього світу через дії з навколишніми предметами. Але самостійно оволодіти способами вживання знарядь або культурно зумовленими предметами дитина не може. Тому у дитини виникає потреба в предметній взаємодії з дорослою людиною на

основі ситуативно-особистісної форми спілкування. Формується нова форма спілкування між дитиною і дорослим ситуативно-ділове спілкування, яке представляє собою ділове співробітництво з дорослим на основі взаємодії з предметами [31].

Контакт дорослого і дитини опосередковується предметом і дією з ним. Дорослий для дитини раннього віку виступає як співучасник гри і предметної діяльності, як зразок для наслідування дій з предметами, як оцінювач дій дитини і емоційно підтримує її успіхи і досягнення. Засобом спілкування виступає обмін іграшками, привернення уваги до предмету [65].

Повноцінне спілкування дорослого і дитини характеризується:

- ініціативністю дитини по відношенню до дорослого, прагненням привернути увагу дорослого до дії з предметами;
- вибором співпраці з дорослим на основі предметної діяльності, наполегливість у вимозі дорослого в співучасті в діях з предметами і іграх;
- емоційним ставленням, довірливістю, відвертістю, проявом любові до дорослого;
- чуйним ставленням до дорослого, його оцінок і пристосуванням поведінки дитини від поведінки дорослого, сприйняття похвали і осуду;
- активним використанням мови у взаємодії з дорослим [45].

У ранньому віці відбувається формування основ інтелектуального розвитку, яке впливає на майбутнє доросле життя особистості. Воно пов'язане з інтенсивним розвитком мозку, швидкість розвитку якого більше не повторюється ні одному з наступних вікових періодів [6].

Ранній вік є тим сензитивним періодом, в якому відбувається закладка основ інтелекту, мислення, високої розумової активності. Недооцінювання перспектив розвитку в ранньому віці веде до відставання в розумовому розвитку, до нереалізованості резервних можливостей дитини, що з працею компенсується в інші вікові періоди або не компенсується повністю.

Третій рік життя дитини пов'язаний з подальшим вдосконаленням набутих умінь і придбання нових. За перші два роки життя дитина встигає накопичити сил для подальшого вдосконалення вмінь. У цьому віці відбувається інтенсивний фізичний розвиток дітей, не дивлячись на те, що воно стає більш повільним, ніж в перші два роки [45]. У віці від 2 до 3 років відбувається вдосконалення нервової системи дитини, це призводить до тривалого активного неспання (6-6,5 годин). Крім цього у дитини починають формуватися навички правильної поведінки, тобто вона вже здатна на невеликий час стримувати свої бажання. Але для трирічної дитини зберігається легка збудливість, швидка стомлюваність від одноманітності дій. Інтенсивно розвивається і нервово-психічний розвиток, який пов'язане з формуванням і вдосконаленням мовленнєвої діяльності. Словниковий запас дитини в цьому віці збільшується в 3-4 рази, змінюючись не тільки кількісно, але і якісно. У мовленні дитини з'являються всі частини мови, йдуть з мови полегшені форми слів і неправильно вимовлені слова [4, с. 53].

Для цієї вікової групи дітей характерно відображення мислення дитини в мовній діяльності, це пов'язано з вживанням складних і поширених речень. Ранній вік – це вік чомучок. Саме в цьому віці малюки задають дорослим тисячі питань «Чому?», «Навіщо?», «Де?» і т.д. Ці питання є свідчення, що розвивається пізнавальна потреба дітей. Використання в активній мові дитиною різних частин мови і розгорнутих підрядних речень свідчить про розвиток розумових операцій [65].

Сприйняття предметів і явищ навколишньої дійсності дітьми відбувається взаємопов'язано, тобто вони намагаються виявити між явищами і подіями взаємозв'язки, вловити їх властивості, порівнюють і зіставляють побачене. Це сприяє розвитку мови і мислення [10]. Провідною діяльністю дітей в ранньому віці стає предметно-маніпулятивна діяльність або гарматно-предметна. Гарматно-предметні дії являють собою дії з знаряддям (предметом), що виконуються відповідно до громадської функції і способу вживання. Прикладом можуть служити гарматні дії: користування ложкою,

гребінцем, питво з кухля. Дорослий навчає дитину користуватися предметами.

Ельконін Д.Б. відзначає наступні закономірності у формуванні предметної дії дитини:

1) Дії виробляються дитиною в ході спільно з дорослим діяльності або за дорученням дорослого в процесі спільної діяльності.

2) Спочатку дитина засвоює в діях з предметами мету, зміст, основний шаблон дії, що дозволяє їй діяти осмислено. Пізніше у дитини виробляється звичка, відпрацьовується технічна операційна сторона дій.

3) Правильність виконання дій пов'язана з відповідністю зразка. В ході багаторазових дій з предметом у дитини формується образ дії з предметом, який є кінцем формування предметної дії.

4) У процесі дії з предметом дитина ототожнює себе з дорослим.

5) Дорослий виступає зразком для наслідування, який направляє і контролює дію, емоційно підтримує [12, с. 64].

Найбільш важливе значення для психічного розвитку мають гарматні дії. Для навчання дитини найбільше значення мають «показ», коли дорослий розіграє дії з іграшкою, залучаючи дитину. Спостерігаючи за дорослим, дитина намагається наслідувати його в грі, і після відходу дорослого, може продовжувати гру самостійно [38].

Співвідношення дій спрямовані на приведення декількох предметів в певне просторове взаємовідношення (складання пірамідки, закривання коробочки і т.д.) [15]. Важливу роль в психічному розвитку дитини відіграє оволодіння поліфункціональними предметами, наприклад, паличка замість градусника. Заміщаючі дії дозволяють сформувати нове ставлення між предметом і його використанням, що формує передумови для розвитку гри і знакової форми свідомості [31]. У середині провідною предметної діяльності формуються нові види діяльності: гра і продуктивні види діяльності (малювання, конструювання, ліплення). Однією з ранніх форм гри виступає предметна гра. Вона виникає в ранньому дитинстві. Вона представляється

багаторазовим повторенням загальних схем використання предметів відповідно до функції предмета, видозміни функцій предмета в реальній практичній дії [11, с. 55]. Поступово відбувається переростання предметної гри в сюжетну гру, яка б відтворювала спостереження дитини з навколишнього життя. Тобто дитина спочатку діє з предметами, потім освоює сенс предмета в грі і називає предмети ігровими назвами.

Початок третього року життя відбувається з освоєння «ролі в дії». При відтворенні дій дорослого дитина відзначає схожість з діями дорослого і називає себе його ім'ям. Роль дитини починає формуватися в ранньому дитинстві з дій імітаційного характеру, відтворюваних дитиною [2, с. 27]. Етапи предметної гри: перейменування предметів, ототожнення дитиною своїх дій з діями дорослого, називання себе іншим ім'ям, є зачатки сюжетно-рольової гри. Допомога і жвавий інтерес дорослого до предметної гри дитини дозволяє поступово ускладнити і внести різноманітність в гру, створити матеріальну сторону гри, підібрати іграшки та обладнання.

Для розвитку продуктивних видів діяльності, які формуються на основі предметної діяльності необхідна активна участь і навчання дій з боку дорослого [6, с. 58]. У дітей раннього віку відбувається суттєва зміна розуміння мови дорослих людей. Дитина стає в змозі зрозуміти дорослого про те, які предмети та явища, які оточують дитину, пов'язані з переживаннями. Діти раннього віку стають здатні розуміти не тільки час, але і невеликий часовий відрізок минулого і майбутнього. Тобто, дитина може сказати, куди вона піде, що робитиме на прогулянці, що сталося вчора, згадати, якими іграшками прикрашали ялинку, що збирали влітку в лісі.

У дітей раннього віку відбувається формування більш складних узагальнень. Малюки набувають здатність розуміти з оповідання дорослого явища і події, які зараз не впливають на дитину, але вона знайома з ними за своїм минулим досвідом [6, с. 32].

Третій рік життя пов'язаний зі зміною виховної функції мови. Тобто, мова набуває більшого значення як засіб навчання і виховання. При цьому

наочність і показ залишаються провідними в навчанні дитини. У малюків раннього віку словом припинити негативну поведінку малюка, попередити її про негативну дію предмета, налаштувати на хороші спогади, навчити діям, сформуванню уявлень і понять. При цьому мовлення малюків раннього віку залишається недостатньо грамотно побудованим, своєрідним, існують проблеми з вимовною стороною мови. Недоліки в вимові і граматиці дитини раннього віку не заважає відзначати і поправляти помилки інших дітей. Це пов'язано з тим, що вміння дитини відстають від розвитку слухового сприйняття. У цьому віці для розвитку правильного мовлення дошкільників раннього віку дорослі повинні в спілкуванні з дітьми не допускати перекручування звуків [7, с. 54].

У віці від 2 до 3 років малюки активно опановують різними уявленнями і поняттями про навколишній світ. Вони не тільки знають властивості і призначення оточуючих предметів, які знаходяться в щоденному побуті, тобто вони знають колір, форму, розмір предметів, їх відмінність від інших предметів, можуть орієнтуватися в просторі і часі. У дитини відбувається формування первинних уявлень про кількість (багато, мало, більше, менше, один). При цьому уявлення дітей про предмети ще недосконалі, що призводить до неправильних умовиводів [19, с. 7].

У ранньому віці у дітей відбувається активний розвиток сенсорного сприйняття, вдосконалюється орієнтовно-пізнавальна діяльність дитини. Провідне значення в сенсорному і загальному розвитку належить спостереженнями. Спостереження, проведені в природних умовах, дозволяють дитині сприймати властивості, форму, величину і колір предметів. Але виділити ці якості самостійно дитина ще не може. Вона вчиться тільки дивитися і слухати. Тому від дорослих залежить вміння навчити її виділяти властивості предметів навколишнього світу. Спостереження дітей за чим-небудь потрібно заохочувати, і допомогти їй побачити в спостережуваному об'єкті характерні ознаки [27, с. 43].

Віковий період раннього дитинства характеризується ускладненням і різноманітністю діяльності дітей. Діяльність дітей представлена: предметною діяльністю (дії з пірамідами, матрьошками, мозаїкою); сюжетними іграми (гри з лялькою, машиною); спостереженнями; розгляданням картинок, книжок; елементами трудової діяльності (самостійний прийом їжі, одягання, прибирання іграшок); іграми з будівельними матеріалами; з початком образотворчої діяльності (ліпленням і малюванням). Всі ці види діяльності сприяють розумовому розвитку дитини раннього віку [43, с. 54].

У діяльності дитини третього року життя формуються елементи планування. Це означає, діти здатні визначити мету своєї діяльності «Я буду будувати будинок», «Я буду лікувати ляльку», «Малювати будиночок для мами і ляльки Маші». Діти цієї вікової групи дуже люблять займатися будівельним матеріалом, вони здатні викладати з нього складні споруди, наприклад гараж, дорогу до нього, паркан, і ґрати з ними. Для цієї вікової групи дітей характерно захоплення новим видом діяльності: малюванням, ліпленням. Діти починають розуміти, що використовуючи олівець і папір або пластилін, вони можуть зобразити предмети навколишньої дійсності [9, с. 3245]. Печора К. Л., Пантюхіна Г. В., Голубєва Л. Г. відзначають, що до кінця третього року дитина малює доріжки, дощик, кульки; ліпить палички, кільця, коржі [48].

У діяльності дітей відбувається формування певних відносин до навколишніх предметів і людей, це призводить до формування у дітей різних видів поведінки. Дитина може уважно ставитися до своїх близьких, відчуваючи їх настрій. Вона може прагнути надати допомогу, погладити їх, висловити співчуття, якщо вони чимось засмучені або погано себе почувають. При цьому можливі прояви протилежного характеру. Дитина може тупотіти ногами, не виконувати вимог батьків. У цьому віці можливі різні типи поведінки у дітей. Тобто, одні діти можуть терпляче чекати уваги до себе, якщо доросла людина чимось зайнята, здатні закінчити розпочату справу, долаючи труднощі. Інші діти, можуть вимагати від оточуючих уваги

до себе, виконання їх бажань, можуть відмовлятися від виконання дій при найменшій скруті, плакати і ридати. Таким чином, для цієї вікової групи дітей характерні позитивні форми поведінки, які необхідно розвивати і формувати у малюків [14, с. 45].

Для дітей трьох років характерно розвиток естетичних почуттів. Тобто діти з задоволенням слухають музику, танцюють, співають, просять повторно прочитати їм вірш або казку. У цьому віці діти здатні слухати літературний твір, стежити за сюжетом, за ритмом і настроєм музичного твору. Діти охоче розглядають красиву картинку, відзначають красиве в природі, в обстановці, в маминому і своєму вбранні. Для цього віку дітей характерно розуміння комічних ситуацій. Вони з цікавістю стежать за діями. Для трирічних дітей характерні і емоційні переживання, тобто малюк може радіти своїй споруді, подяки за надану їм допомогу дорослому, може проявляти невдоволення, якщо його відволікають від цікавої гри. Але, як відзначають Печора К. Л., Пантюхіна Г. В., Голубєва Л. Г., емоційні переживання дітей, як складний психічний розвиток формується до трирічного віку, якщо дотримуються певні умови життя і виховання [48].

До трьох років дитина стає здатною виокремити свою поведінку в ситуації, узагальнити дію, порівняти її з дією дорослого. Новоутворенням раннього віку вважаються: відділення дитиною самої себе з навколишнього світу, усвідомлення себе як суб'єкта дії, порівняння себе з іншими людьми. Наступ кризи трьох років свідчить про закінчення періоду раннього дитинства [18, с. 45].

На думку Урунтаєвої Г.А, провідними досягненнями раннього дитинства в сфері діяльності, пізнання, особистості є:

- формування предметної діяльності, розвиток спілкування з дорослим, зародження спілкування з однолітками, виникнення передумов ігрової і продуктивної діяльності;
- формування предметного сприйняття як провідної пізнавальної функції, освоєння наочних форм мислення (наочно-дієве і

наочно-образне), виникнення уяви, знаково-символічної функції свідомості, перехід дитини до активної мови;

- виникнення особистої дії і особистого бажання, формування предметного ставлення до дійсності, одним з новоутворенням даного віку розвиток гордості за власні досягнення, свідомість «Я сам» [13, с. 53].

Отже, можна зробити наступні висновки. Ранній вік охоплює період від 1 року до 3 років. Таким чином, раннє дитинство – період інтенсивного розвитку дитини. У період з 1 року до 3 років змінюється соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність дітей. Дитина активно пізнає світ оточуючих предметів, разом з дорослими освоює способи дій з ними. Її провідна діяльність – предметно – маніпулятивна, в рамках якої виникають перші примітивні ігри, а ситуативно-ділове спілкування з дорослим стає формою і засобом організації цієї предметної діяльності, в якій дитина освоює суспільно-вибрані способи дії з предметами. Новоутворенням раннього віку вважаються: відділення дитиною самої себе з навколишнього світу, усвідомлення себе як суб'єкта дії, порівняння себе з іншими людьми. Наступ кризи трьох років свідчить про закінчення періоду раннього дитинства. До трьох років з'являються особисті дії і свідомість «я сам» – центральне новоутворення цього періоду.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ РАНЬОГО РОЗВИТКУ

2.1. Методи розвитку раннього віку

Діти в ранньому віці особливо активно пізнають світ навколо себе, а головними об'єктами пізнання є предмети, з якими дитина взаємодіє. У ранньому віці дитина відкриває для себе призначення багатьох предметів людської матеріальної і духовної культури [38]. У дитини розвивається інтерес до предметного світу. Її відмінність від простого маніпулювання оточуючими предметами, характерного для дітей дитячого віку, полягає в тому, що дії і способи звернення дитини з предметами починає підкорятися функціональним призначенням даних предметів в житті культурної людини. Дворічна дитина з ложкою, м'ячем, книгою, стільчиком діє зовсім інакше, ніж шести-восьми місячна дитина, тобто активність дитини з цими предметами носить більш осмислений характер, відповідний їх загальнокультурному призначенню [38, с. 43].

Подання про більшість предметів домашнього вжитку, способах їх використання діти освоюють на другому році життя. Виникає на цій основі предметна діяльність поступово замінює собою природній пристрій організму. До початку третього року життя предметна діяльність вже сформована, принаймні, щодо тих предметів домашнього вжитку, якими дитина користується. На відміну від немовляти – дієм раннього віку починають набагато більше цікавити нові речі. Якщо немовля, отримавши їх

в руки, починає просто маніпулювати ними, то дитина двох-трьох років, перш за все, приступає до детального вивчення, і тільки після цього звертається до використання предмета в своїй практичній діяльності. Дитина раннього віку спочатку повинна з'ясувати функціональне призначення речі, перш ніж вживати її, тому вона часто задає оточуючим питання "що це?", Розраховуючи у відповідь отримати саме таку інформацію.

З другого року життя діти починають виконувати з іграшками дії, які вони спостерігають у дорослих: ляльку малята укладають спати, годують її, водять на прогулянку, везуть на машинці, колясці, миють, чистять предмети домашнього вжитку, готують їжу, перуть.

В віці близько трьох років багато дітей від повного виконання дії починають переходити до його символічного зображення. Завдяки вдосконаленню символічної функції, діти не тільки використовують в грі предмети за їх прямим призначенням, але і підпорядковують функціональне вживання предмета своїм ідеям і задумом гри. Однак в цьому віці функціональне призначення предмета встановлюється ще з орієнтації на його фізичні якості і властивості. У ранньому віці виникає і отримує розвиток індивідуальна предметна, в тому числі символічна гра. До кінця цього періоду часу діти багато грають з різними предметами, насамперед іграшками, причому не просто маніпулюють ними, а й конструюють, будують з них щось нове. З'являються перші спроби звернення образотворчої діяльності, у формі малювання на папері [5, с. 54].

На другому році життя дитина відтворює дії дорослих з предметами, у нього з'являються предметні гри – наслідування. Вони являють собою перші кроки до символізації, пов'язаної із засвоєнням норм і форм поведінки дорослих, а далі – з формуванням у дитини певних особистісних якостей. Гра вимагає обов'язкової участі дорослого, який не тільки показує необхідні правила і способи ігрових дій, але «заражає» інтересом до діяльності, підтримує і заохочує активність дитини [53].

Дитячі ігри предметного плану можуть бути трьох типів: гра – дослідження, гра – конструювання та рольова гра. Всі види ігор мають істотне значення для розвитку дитини визначаючи її просування в когнітивному, особистісному і соціальному розвитку. У віці близько двох років у дітей виникають перші безпосередні взаємодії з партнерами по грі. Починаючи з цього віку, діти прагнуть більше грати один з одним. Однак дворічні діти ще не в змозі грати разом в ігри з правилами [18].

Смирнова Є.О. зазначає, щоб гра стала розвиваючою, необхідна спільна діяльність дитини і дорослого. Дорослий, педагог, повинен зацікавити дитину новою корисною діяльністю, стимулювати активність дитини, емоційно захопити її в гру і повести за собою. Для дітей раннього віку особливо важливо, щоб педагог був доброзичливим, емоційно виразним. Інтонація мовлення повинна бути спокійною і лагідною. Педагог повинен дивитися дитині в очі і уважно ставитися до її настрою.

Головною умовою розвитку предметної діяльності дітей раннього віку має бути особистісно орієнтована взаємодія педагога з дитиною. Це умови для повноцінного розвитку та емоційного благополуччя дитини [51].

Смирнова Є.О. зазначає, що розвиток інтересу до предметного світу у дітей раннього віку здійснюється за кількома напрямками, які мають свої педагогічні завдання і методи реалізації [58]. Перший напрямок: розвиток культурно-нормованих, специфічних і гарматних дій. Діти раннього віку повинні навчитися користуватися ложкою, чашкою, малювати олівцем, копати совочком, причісувати волосся гребінцем, застібати гудзики тощо. Це педагогічне завдання не тільки розвиває рухи рук і загальну моторику дитини, вона дозволяє подолати спонтанну активність, оволодіти поведінкою. При оволодінні даними предметними діями дитина розуміє і привласнює прості дії, вчиться діяти з навколишніми предметами відповідно до культурних норм, викликає почуття власної вмілості «як дорослий». Таким чином, оволодіння гарматними предметними діями формує у дитини почуття власної компетентності, самостійності, впевненості в собі. При

навчанні дитини одягання, вмивання та іншим культурним діям педагога не тільки формують навички самообслуговування, але і виховують особистість [15, с. 8].

Другий напрямок експериментування. Експериментування дозволяє дитині самостійно здійснювати практичну діяльність, встановлювати зв'язки між предметами і їх властивостями. Даний вид предметної діяльності дозволяє розвинути допитливість і пізнавальну активність, інтерес до навколишнього світу. Експериментування дитини з різними матеріалами: вода, пісок, дозволяють дитині отримувати нову для неї інформацію, робити відкриття, випробувати різні способи дій, не боячись помилитися. Роль педагога при цьому полягає не тільки в показі правильних способів дій, скільки в стимулюванні інтересу до предметів, у розвитку допитливості та пізнавальної активності. Для цього педагог повинен використовувати різні «інтригуючі», загадкові об'єкти, які мають невидимі властивості. До них можна віднести різні коробочки з секретом, іграшки з сюрпризних моментами, ігрові центри. Найбільші можливості для експериментування мають дії з піском, водою, фарбами, папером [58].

Третій напрям педагога з розвитку інтересу до предметного світу формування цілеспрямованості та наполегливості дій. До дворічного віку діяльність дітей носить процесуальний характер, тобто діти не орієнтовані на результат, для них важлива сама діяльність. До трирічного віку у дитини формується уявлення, що вона хоче зробити. Це уявлення мотивує дії дитини. Діяльність дитини стає цілеспрямованою. Для формування наполегливості в досягненні мети дитині потрібна допомога педагога. Щоб допомогти дитині досягти мети, бажаного результату, педагог використовує конструктивні ігри та іграшки: фігурні пірамідки для збірки машинки, солдата, собачки, кубики та прості конструктори, різні мозаїки і пазли. В даних іграх необхідне конкретне уявлення про результат. Педагог може використовувати картинки з зразком, для підтримки уявлення про результат. При цьому педагог повинен підтримувати, хвалити дитину за її зусилля в

досягненні результату. Для формування у свідомості уявлення про підсумковий результат дії, використовуються розрізні картинки, мозаїка, конструктори, будівельний матеріал, а також будь-які побутові предмети [17, с. 58].

Так як діти раннього віку не вміють діяти спільно з іншими дітьми, то педагогічна робота повинна проводитися індивідуально. Тому кожна дитина повинна мати свою іграшку і діяти з нею. Індивідуальна робота з предметами розвиває у дітей раннього віку зосередженість і концентрацію уваги на предметі [10, с. 53].

Браткова М.В. зазначає, що в процесі діяльності дітей раннього віку рекомендується використовувати такі методи:

- 1) наочні: показ наслідування спільні дії; зразок, спостереження, зорово-перцептивне обстеження предметів;
- 2) практичні: предметні дії, проби, практичне примірювання, накладення, прикладання, дидактичні ігри та вправи, ігрові завдання;
- 3) словесні: потішки, пісеньки, лічилки, вірші, казки, пояснення і т.д.

Вибір методів і їх поєднання визначається індивідуальними особливостями дітей і їх можливостями, і поставленими педагогічними завданнями [2].

Ельконін Д.Б. пропонував проводити предметно-освітню діяльність дітей шляхом формування основних способів засвоєння суспільного досвіду: спільних дій з дорослим; розділених дій, коли дорослий починає дію, а дитина її закінчує, дій наслідувань; дій по показу; за жестовою інструкцією з мовним супроводом; за мовною інструкцією дорослого. Діти спочатку вчаться виконувати засвоєні дії з опорою на зразок, потім по слову дорослого з опорою на пам'ять дитини.

Якщо засвоювати предметні дії поетапно, то у дитини буде зростати ступінь активності. Потрібно після кожної спільної дії з педагогом, потрібно надати дитині можливість повторити дію, але з більшим ступенем самостійності. При виконанні дидактичних ігор або завдань педагог не

повинен випереджати ініціативу дитини, а тільки стимулювати її активність [45].

Браткова М.В. визначає наступні напрями педагогічної роботи з розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку:

- 1) розвиток культурно нормованих, специфічних і гарматних дій.
- 2) розвиток практичних і гарматних дій.
- 3) розвиток співвідношення дій на основі формування наглядного мислення і пізнавальних процесів.
- 4) розвиток дитячого експериментування на основі розвитку пізнавальної активності
- 5) розвиток цілеспрямованості дій [2].

Нею ж відзначаються прийоми, які повинні застосовуватися в педагогічній роботі з дітьми раннього віку:

- емоційно-мовленнєвий вплив: чітка і коротка інструкція дорослого, коментування всіх дій з предметами і іграшками (молоток стукає: тук-тук, машина їде: бі-бі, лялька спить: бай-бай); зміна інтонації, висоти і модуляції голосу; ласкавий погляд; використання пісеньок, віршів; рухливі ігри з голосовим супроводом і т.д .;
- тактильний вплив: погладжування дитини, поцілунки, притиснення до себе, демонстрація доброзичливого ставлення, ласкаве звернення до дитини по імені, зоровий контакт «очі в очі»;
- заохочення: похвала, можливість пограти з новою іграшкою після заняття, можливість взяти будь-яку іграшку додому, покататися на велосипеді;
- залучення уваги: чарівні мішечки, сюрпризні моменти, механічні іграшки, іграшки з музичним супроводом, з різними звуковими ефектами (кукурікати при натисканні), ляльки бцбабо і інші предмети з елементами несподіванки;

- відстрочений мовний супровід;
- підхоплення зустрічних дій-маніпуляцій дитини з предметами [1].

Розглянемо докладніше напрями педагогічної діяльності з розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку.

1. Розвиток культурно нормованих, специфічних і гарматних дій. Для формування адекватного сприйняття у дітей предметів навколишнього світу, іграшок та інтересу дій з ними педагог повинен демонструвати дітям предмети, які розрізняються за температурними характеристиками, кольором, формою, величиною, за функціональним призначенням, музичні інструменти за звучанням. Цьому сприяють наступні ігри «Що в коробочці?», «Хто в будиночку живе?», «Різнокольорові фарби». При формуванні досвіду у дітей раннього віку виконувати дії за наслідуванням, розуміння жестової і мовної інструкції, самостійних дій, поводження з проханнями до дорослого (жестом або голосом) необхідно спонукати дітей спочатку виконувати знайомі їм дії, потім переходити до виконання нових дій, які супроводжуються мовною і жестовою інструкцією. При цьому потрібно разом з дітьми визначати завдання гри і стимулювати їх виконати самостійно. Наприклад, можна запитати дитину: «У що будемо грати?», Показуючи ляльку і машинку. Малюк повинен сам вибрати іграшку. Після цього запитати «А як будемо грати з лялькою? Годувати або укладати спати? Що потрібно для сну ляльці?». Потрібно стимулювати дитину звертатися до дорослого з різними проханнями (вибрати гру, запропонувати пограти). Для цього рекомендуються наступні гри: «Пакетик з сюрпризом», «Що в пакеті?», «Нагодуй ведмедика», «Допоможи мені», «Телефон» [2].

2. Розвиток практичних і гарматних дій. Потрібно спонукати дитину за допомогою жестів або слів звертатися до дорослого для оцінки виконаної дії, переносити засвоєні предметні дії на інші предмети, завершувати почату дію по етапах. Цьому сприяють наступні ігри: «Хто зробив правильно?», «Збери солдатика», «Збери равлика» [2].

3. Розвиток співвідношених дій на основі формування нагляднодіяльнісного мислення і пізнавальних процесів. Щоб сформувати досвід у дітей раннього віку співвідношенню обох частин предмета, що відповідають їхнім властивостям і якостям за прикладом дорослого Браткова М.В рекомендує демонструвати предмети та іграшки, які використовуються для формування дій і способів дій з ними; спонукати дітей впливати одним предметом на інший, а також діяти відразу двома предметами, розкласти предмет на частини, на однорідні і неоднорідні предмети. Для цього нею пропонуються наступні ігри: «Сховай зайчика», «Збери намисто» [1].

4. Розвиток дитячого експериментування на основі розвитку інтересу до предметного світу. Цей напрямок передбачає вирішення таких педагогічних завдань: формування пошуково-орієнтованих дій «Що це?», «Що з цим треба робити?», Закріплювати знання про функції предметів; формувати вміння дітей раннього віку порівнювати і розрізняти предмети за їх функціональним призначенням, по застосуванню дій з подібними предметами. Реалізація поставлених завдань передбачає використання мовної та жестової інструкції, спонукання дитини до самостійного виконання дії з предметами (дай, відкрий, на, кидай, кати і т.п.), обстеження предметів за допомогою візуально-тактильно-кінестетичної аферентації (зміни положень кисті і пальців рук при зіткненні з предметами, що залежать від властивостей предмета); здійснення обмацування, обведення, погладжування, розглядання, порівняння, зіставлення та інших дій з предметами; застосування пов'язаних дій (тобто дитина виконує дії з предметом, а педагог в цей же час виконує такі ж дії з аналогічним предметом); виконання відображених дій (тобто дитина повторює дії педагога з даним предметом, при цьому педагог змінює її дії демонстрацією власного дії, якщо щось не виходить, то педагог може керувати рукою дитини для виконання даної дії); формування вміння розрізняти круглу форму, обводячи контур предмета поглядом, пальчиком дитини, супроводжуючи дії промовою: «Подивися, м'яч круглий. Підтримай його в руках»; закріплення дій з м'ячем разом з дитиною, відправляючи м'яч

мамі; спонукання шукати і ховати предмети та іграшки в кімнаті; демонстрація одного і того ж дії з різними подібними предметами, з виділенням істотної ознаки; перенос дій, які засвоєні в одній ситуації, на інші ситуації. Для вирішення даних педагогічних завдань використовуються гри «Мишка захворів», «Постукаємо!», гірові завдання на визначення предметів за запахом або смаком: «Що у тебе в роті? Яблуко або морквина?», «Чим пахне?», «Знайди, що ти з'їв?» [1].

Для формування практичного орієнтування дітей раннього віку на властивості об'єктів, при зіставленні їх з суспільно прийнятими сенсорними еталонами величини (великий, маленький), форми (коло, квадрат, овал, прямокутник, трикутник), кольору (червоний, жовтий, синій, зелений), обсягу (куля, кубик, цеглинка, дах), просторовими відносинами (під, за, над, у і т.д.), при виконанні дій з предметами на основі їх властивостей рекомендується демонструвати дітям сенсорні еталони як зразки і показувати способи зіставлення цих зразків з досліджуваними предметами (зближувати предмети один з одним, накладати їх один на інший і т.д.). У процесі формування орієнтування дітей у властивостях предметів на практиці Браткова М.В. рекомендує спочатку використовувати контрастні сенсорні еталони (кубик-кулька, жовтий – синій, великий – маленький і т.д.). Перш за все, на її думку, потрібно навчити дитину співвідносити предмети подібні по досліджуваній ознаці (кольором, формою, величиною і т.д.).

Спосіб співвідношення – примірювання (накладення, з'єднання двох предметів). При цьому обов'язково потрібно фіксувати однаковість, тотожність предметів словами «такий», «не такий», із зазначенням ознаки «правильно, це такий зелений»). В ході діяльності потрібно підібрати предмети схожі за формою (великі і маленькі кульки, жовті і сині ялинки), за величиною і кольором (кульки, кубики) і т.п. На наступному етапі формуються вміння виділяти обрану ознаку у інших предметів (машинках, кульках, ялиночках двох кольорів, кубиках, гудзиках різної величини).

Браткова М.В. зазначає, що особливої уваги потребує знаходження предмета з названою ознакою на прохання педагога «Принеси зелену кулю», «Ми будемо будувати вежу з великих кубиків», «Дай мені маленьку ляльку». Після того як дитина освоїть дані дії необхідно використовувати завдання, які спрямовані на розвиток вміння чергувати предмети із заданими властивостями (будуємо дорогу з жовтих і зелених кубиків: зелений – жовтий – зелений – жовтий і т.д.) [1].

Браткова М.В. рекомендує ще один прийом спонукання використання засвоєних сенсорних еталонів при обстеженні предмета і оцінки його властивостей, при обліку властивостей предметів в підборі на підставі їх форми, величини або при розташуванні предметів в певному порядку, використання жестів і голосового модулювання (великий вимовляється гучним голосом, а маленький – тихим, демонструючи одночасно жестами). Для реалізації даного прийому пропонується використовувати наступні ігри «Маленькі – великі кулі», «Побудуємо дорогу з цеглинок», «Кожній кульці – свою ниточку», «Ялинка з трикутників», «Побудуємо зелену дорогу», «Зберемо жолуді» (розкладання однорідних і неоднорідних предметів), «Наклеюємо круглих рибок» і ін. [2].

При реалізації даного напрямку розвитку інтересу до предметного світу одним з педагогічних завдань є формування у дитини способів орієнтування (цілеспрямовані спроби, практичне примірювання). Практичне примірювання засноване на зближенні об'єктів один з одним. Для його реалізації необхідні зовнішні допоміжні дії (накладання, прикладання, вкладання) з підбором варіантів. В процесі оволодіння примірювання і зоровим співвіднесенням діти раннього віку виробляють диференціацію властивостей предметів (пошук, виявлення, розрізнення, ідентифікацію об'єкта), відображають властивості об'єктів, сприймають їх на основі способу, що дозволяє їм надалі вибирати предмети за зразком [22, с. 52].

Іншим педагогічним завданням є вдосконалення навичок у дітей раннього віку оволодіння суспільно виробленими діями з предметами,

використання їх за призначенням. Щоб можна було вирішити зазначені вище завдання, Браткова М.В. пропонує: проводити проби і примірювання (накладення) одночасно, при цьому коментувати їх дії, при спонуканні дитини до виконання завдання, не називати властивості і відносини предметів дитині, навіть якщо вона не знає. Для цього вона пропонує використовувати наступні вирази «Роби як я», «Дай мені такий же кубик», «Побудуй таку ж вежу», «Намалюй такий же ...», «Зроби сам». При такій формі подачі завдання у дитини формується узагальнене уявлення «такий же», «так само», що є важливим для пізнавального розвитку, при цьому дитині надається більше самостійності при виділенні істотних ознак, властивостей і відносин предметів. Даний прийом дозволяє дитині навчитися орієнтуватися у властивостях і відносинах предметів, які вичленувала сама. Буває, що дитина виділяє шукану якість предмета за словом педагога, але якщо це слово не називається, то дитина не може виділити дану якість. Дорослий повинен після кожного спільного виконання дій з дитиною, надати можливість виконати її ще раз, але з більшою самостійністю. Для реалізації даного педагогічного прийому використовуються наступні ігри: «Знайди той самий», «Поштова скринька», «Всі однакові», «Катання ляльок», «Погодуємо зайчика», «Побудуємо дорогу», «Причеші ляльок», «Мишка захворів», «Знайди, що Маша буде їсти» або ігрові завдання: «Хто там?», «Поклич ведмедика», «Тихо, Маша спить» (стимуляція мовної активності дітей), «Відкрий коробочку, дістань гудзики» (формування наслідування діям дорослих, виконання двох цілеспрямованих дій) [1].

Ще однією важливою педагогічною завданням є формування у дітей раннього віку вміння здійснювати дії з предметами заступниками. Для вирішення даного завдання необхідно створювати ситуації, коли немає потрібного нам предмета. Для цього дитині потрібно продемонструвати, що потрібного предмета немає і як його замінити для виконання ігрової дії. Дорослий повинен стимулювати дитину до використання предмета-

заступника. Для цього рекомендується використовувати наступні ігри «причешіть ляльку», «Нагодуй ляльку» [2].

5. Розвиток цілеспрямованості дій. Педагогічна робота по даному напрямку спрямована на вирішення наступних завдань: закріплення раніше засвоєних предметних дій; формування способів використання найпростіших знарядь, які застосовуються в процесі виконання практичного завдання. Педагогу важливо спонукати дітей застосовувати найпростіші пристосування, які спочатку є частиною предмета. Для цього дітям демонструють допоміжну роль даних пристосувань, можливість змінити форму предмета або пересунути його. Застосування нової ігрової вправи направлено на освоєння дитиною нового типу допоміжного вправи (палиця, лопатка, стілець, сачок і т.д.). При формуванні вміння переносити принцип дії з одного знаряддя на інше дитині пропонують предмети знаряддя одного типу, що розрізняються за величиною, фактурою, кольором [4, с. 32].

Браткова М.В. рекомендує демонстрацію предметів-знарядь, допоміжних предметів і способів дій з ними (ложка, чашка, мило, гребінець, серветка і ін.); застосовувати спонукання до дії з двома предметами одночасно; навчати дії з найпростішими пристосуваннями спочатку демонструючи дії з ним (показ), потім спонукати дитину виконати за мовною інструкцією, а потім самостійно; стимулювати дітей до об'єднання засвоєних предметних ігрових дій в ланцюжок дій; направляти дітей до переходу від примітивних ручних операцій до більш складним гарматним; початок виконання завдання повинно супроводжуватися мовною інструкцією за її виконанням. Рекомендується наступні ігри «Зробимо сосиски», «Намалюємо на дзеркалі», «Перелий воду з тазика в відерце» (застосовуючи чашку, ложку, воронку і т.д.), «З чого Міша буде пити?», «Полів квітка», «Магазин», «Зоопарк» [31, с. 43].

Цілеспрямована і систематична педагогічна робота по формуванню предметної діяльності сприяє: появі потреби в пізнанні навколишнього середовища; позитивному емоційному відношенню до предметів і іграшок;

прояву інтересу до співпраці з дорослим і до дій з іграшками; прояву бажання діяти самостійно з іграшками відповідно до їх функцій. Цілеспрямована і систематична робота по формуванню предметних дій призводить до освоєння дітьми провідної предметно-ігрової діяльності, а також сприяє розвитку мови, формує передумови до продуктивних видів діяльності (малювання, ліплення, конструювання), розвиває самостійність дитини в побуті [2].

Щоб стимулювати розвиток пізнавальних здібностей в цьому віці, необхідно дати дитині повну свободу дій в пізнанні навколишнього світу, досить місця і часу. Природно, всі ці умови потрібно дотримуватися, не забуваючи про безпеку дитини.

Смирнова Є.О. зазначає, що вікові особливості дітей раннього віку, що включають ситуативність, інтерес до предметів, підвищену рухову активність і інші пред'являють особливі вимоги до організації предметного середовища, яка б сприяла розвитку дітей [23, с. 56]. Освітнє середовище для дитини повинне відображати предметно-просторову розвиваюче освітнє середовище і характер взаємин з дорослими [8, с. 47].

Предметне середовище для дітей раннього віку виконує інформаційну функцію. Дитина, виконуючи дії з різними предметами, дидактичними посібниками, іграшками та іграми, пізнає властивості і відносини предметів і речей. Предметне середовище повинна бути розвиваючою, тобто створювати умови для навчання і розвитку дітей в процесі самостійної діяльності. Кожен вид іграшок розвиває свої здібності. Ляльки і лялькове господарство дозволяють розвивати сюжетно-рольову гру. Динамічні і звукові іграшки розвивають інтерес до експериментування, формують пізнавальну активність. Книги з ілюстраціями і альбоми розширюють уявлення про людину, тварин і рослини [21, с. 50].

У групі рекомендується організація зон для наступних форм активності: прийому їжі і занять (столики зі стільчиками); розвитку рухів; сюжетних ігор; ігр з будівельним матеріалом; ігор з машинками;

образотворчої діяльності; музичних занять; читання і розглядання ілюстрацій; ігор з піском і водою; відпочинку (куточок усамітнення); куточок природи (акваріум, фонтанчик, клітина з пташкою). У спальні рекомендується обладнати куточок для «відпочинку» ляльок, поставити невелику низьку вішалку для одягу, призначеної для «ряджені» дітей. Розташування зон повинно бути плавним, сприяти переходу від однієї діяльності до іншої. Наприклад, зона ігор з будівельними кубиками може перебувати поруч із зоною сюжетних ігор. Таким чином, можна зробити наступні висновки

Педагогам, які працюють з дітьми раннього віку, потрібно стежити за тим, щоб кожен вид дидактичної гри використовувався дитиною за призначенням. У разі відсутності у дитини вміння діяти з іграшкою, формувати навик у нього, користуючись методом пасивних рухів.

Отже, вибір методів і їх поєднання визначається індивідуальними особливостями дітей і їх можливостями, і поставленими педагогічними завданнями. Прийоми в педагогічній роботі з розвитку інтересу до предметного світу з дітьми раннього віку: емоційно-мовленнєвий вплив: чітка і коротка інструкція дорослого, коментування всіх дій з предметами і іграшками; тактильний вплив; заохочення; привернення уваги; відстрочене мовний супровід; підхоплення зустрічних дій-маніпуляцій дитини з предметами.

2.2. Методичні рекомендації формування раннього віку

Мета комплексу заходів – формування раннього віку.

Завдання комплексу:

- 1) формувати позитивне ставлення дітей до занять;
- 2) розвивати власну активність дитини: емоційну залученість в діяльність, наполегливість, прагнення до самостійності;
- 3) формувати і розвивати цілеспрямовані предметні дії дітей раннього віку, операційно-технічну сторону діяльності;

- 4) формувати стійку мотивацію до виконання завдань;
- 5) розвивати включеність у спілкування з дорослим: прагнення дитини відтворювати зразок дії, орієнтуватися на оцінку дорослого і на мовний супровід діяльності;
- 6) розвивати здатність застосовувати предметні дії в аналогічних умовах.

Комплекс спрямований на розвиток інтересу до предметного світу у дітей раннього віку за наступними напрямками:

- 1) розвиток культурно нормованих, специфічних і гарматних дій.
- 2) розвиток практичних дій.
- 3) Розвиток дій на співвідношення на основі формування наглядного мислення і пізнавальних процесів.
- 4) Розвиток дитячого експериментування на основі розвитку пізнавальної активності
- 5) Розвиток цілеспрямованості дій.

Методи розвитку предметної діяльності: гра.

Розвиток предметної діяльності дітей раннього віку потребує індивідуальної роботи з кожною дитиною. Здійснюється в продуктивних видах діяльності (малювання, ліплення, конструювання)

Зміст діяльності на заняттях.

1) За розвитком культурно нормованих, специфічних і гарматних дій. Розвиток культурно нормованих дій відбувається в процесі організації діяльності режимних моментів. Малюки опановують такими побутовими навичками:

- знімати і одягати колготки, штани, спідничку;
- розстібати одяг і застібати її (на блискавку, липучки, гачки);
- вішати куртку в шафку;
- складати одяг на стільчик перед сном в певному порядку: кофточку – на спинку стільця, взуття-під стілець, колготки і брючки – на сидінні стільця;

- вміти самотійно вимити руки милом;
- вішати рушник на гачок;
- користуватися столовими приборами;
- розставляти посуд і прибирати її в шафку (для цієї мети необхідно використовувати не б'ються предмети);
- протирати ганчіркою стіл після їжі або занять;
- підмітати;
- складати сміття в корзину;
- поливати квіти з лійки;
- мити йоржиком пляшечки;
- розставляти матеріал для занять на столах;
- ставити на полицю і складати в коробку іграшки.

Навчання побутовим навичкам відбувається поступово. Педагог повинен давати малюкам робити все, що роблять дорослі, спрямовуючи і допомагаючи дитині. Для кращого оволодіння побутовими навичками можна проводити процесуальні гри. Ці ігри відображають щоденні побутові ситуації: сон, годування, прогулянку і т.д.

Перші сюжетні гри дітей раннього віку зазвичай відображають звичні для них щоденні побутові ситуації, пов'язані з режимними моментами: сном, годуванням, прогулянкою і т.п. Поступово життєвий досвід дітей розширюється, вони починають виходити з батьками в гості, в магазин, відвідувати поліклініку, ходити в цирк, театр, їздити на транспорті. Все це можна використовувати для збагачення дитячої гри.

Компоненти комплексного методу керівництва грою:

- планомірне збагачення життєвого досвіду дітей;
- спільні навчальні ігри педагога з дітьми спрямовані на передачу дітям ігрового досвіду ігрових умінь;
- своєчасна зміна ігрового середовища з урахуванням збагачує життєвого досвіду і ігрового досвіду;

- активізує спілкування дорослого з дітьми в процесі їхньої гри, спрямоване на спонукання і самостійне застосування дітьми нових способів вирішення ігрових завдань, на відображення в грі нових сторін життя.

2) За розвитком практичних і гарматних дій. Для розвитку практичних і гарматних дій дітей раннього віку в групі повинні бути підбрані різні предмети: ложки, чашки, гребінці і т.д. Крім цього для розвитку практичних і гарматних дій використовуються м'ячі, каталки, візки, сачки, вудки, черпаком, молоточки, палички і т.д.

3) За розвитком співвідносять дій на основі формування наочно-дієвого мислення і пізнавальних процесів. Для розвитку співвідносять дій, як правило, використовуються різні складові іграшки, різних розмірів, кольору, що складаються з різних деталей. До них відносяться різні пірамідки, кубики, матрьошки, ігри з картинками.

4) За розвитком дитячого експериментування на основі розвитку пізнавальної активності. Для розвитку дитячого експериментування використовуються коробочки, з висувним коробом, що відкриваються за принципом сірникової коробки; коробочки з рухомою кришкою (типу пенала); шкатулки з різними застібками; різні коробочки з-під духів, особливо цікаві упаковки з прозорою кришкою, крізь яку можна бачити щось всередині; коробочки з застібками «блискавка» або з кришкою на кнопках; звичайний бочок для фотоплівки, фарби, вода, плаваючі і тонуть предмети, мильні бульбашки, пісок, папір.

5) За розвитком цілеспрямованості дій. Для розвитку цілеспрямованих дій використовуються фігурні пірамідки, споруди з кубиків, конструктори, продуктивна діяльність (малювання, ліплення, аплікація).

Устаткування та іграшки для предметної діяльності:

1. Складові іграшки, що складаються з декількох однотипних частин, що відрізняються за однією ознакою (пірамідки, вкладиші, коробки форм і т.д.).

2. Іграшки-каталки, граючи з якими малюк освоює зв'язок власного руху і рух предмета. Каталки привертають увагу малюка до рухів предмета, і тим самим розвивають пізнавальну активність.

3. Іграшки-тренажери, в яких відпрацьовується якийсь навик (шнурування, застібання, забивання, намотування і т.п.). Це всілякі шнурівки, розвиваючі килимки з застібками, блискавками, замочками і іграшкові інструменти (молотки з кілочками, гайки і т.д.).

4. Підручні матеріали: різнофактурні тканини, папір, матеріали природного походження (мінерали, плоди, глина).

Для проведення експерименту іграшки поділяються на такі групи:

1. Динамічні іграшки – іграшки, які відображають різні види руху: кочення, обертання, ходіння, перекидання. До них відносяться різні кугельбани, дзиги. В ряду динамічних є як образні, так і предметні іграшки.

2. Іграшки зі звуком для дослідження звукових властивостей: свистульки, барабанчики, трикутники, ксилофони, тріскачки і т.п.

3. Набори для піску і води: стаканчики, совочки, млин, або спеціальні центри для ігор з піском і водою.

4. Іграшки з сюрпризом, в яких якийсь конкретний рух (натискання на кнопку, поворот важеля і т.п.) викликає яскравий ефект (лунає звук, вискакує зайчик, крутиться коліщатко).

До цієї ж групи належать різні ігрові центри.

Іграшки для розігрування різних сюжетів:

- годування ляльок (посуд, столові прилади)
- укладання спати (подушечки, простирадла, ковдри)
- купання (ванночки, флакони, губки, серветки)
- лікування (іграшкові набори, в які входять градусник,
- шприц, трубочка для прослуховування, шматочки вати, бинт і ін.)
- прогулянок (коляски з подушечкою і ковдрочкою, машинки);

- прибирання (губка, мило, мисочка або раковина совок, віник, серветки).
- ігри в «перукарню» (дзеркало, гребінець, стрічки, флакони)
- ігри в «магазин» (ваги, іграшковий калькулятор, каса, «гроші», муляжі продуктів і ін.);
- ігри в «цирк»: (знімні жорсткі диски: мавпочка, курочка, «заєць з барабаном», «Дюймовочка»; ляльки-рукавички, маски).

Організація безпосередньо-освітньої діяльності з розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку в дитячому садку. Заняття можна проводити в першій половині дня після сніданку або до вечері, а також під час вільної діяльності дітей. У роботі з дітьми раннього віку слід враховувати характерну особливість психічної організації маленьких дітей безпосередність та емоційність сприйняття навколишнього світу. Вони здатні зосереджувати свою увагу тільки на те, що їм цікаво, що їх захоплює. Тому всі впливи дорослих повинні бути виразними, емоційними і «заразними». Інтерес до діяльності легко передається маленькій дитині, коли дорослий сам захоплений нею. Слова педагога повинні бути не просто включені в контекст реальних дій, але мати яскраву інтонаційну забарвлення, супроводжуватися відповідними жестами, рухами, мімікою. Емоційна залучення дітей в ту чи іншу діяльність, включеність в неї самого вихователя створюють «загальне смислове поле».

Постійне оновлення дидактичного матеріалу допомагають підтримувати інтерес малюків до цього виду діяльності. Вранці, заходячи в групу, більшість з них звертають увагу на дії однолітків в сенсорному центрі і з явним задоволенням включаються в заняття. Відмітна особливість фронтальних занять в групах раннього віку безпосередня спрямованість на розвиток самостійної діяльності дітей раннього віку.

Отже, на фронтальних заняттях не навчаємо дітей, а лише закріплюємо вже освоєні ними дії з дидактичними іграшками, зосередивши увагу на самостійному характері їх здійснення. Кожен малюк діє самостійно, але в

«комфортних» умовах. З одного боку, група підтримує інтерес до певного виду діяльності (всі учасники зайняті діями з дидактичними іграшками), а з іншого – педагог має можливість забезпечувати своєчасну підтримку діям дитини (що складно зробити, якщо діти зайняті в різних центрах освітньої організації).

ВИСНОВКИ

Під раннім віком розуміється період від 1 року до 3 років (по періодизації Ельконіна Д.Б.) Соціальна ситуація розвитку характеризується тим, що змінюються взаємини з дорослим. Упевнена ходьба дитини збільшує його автономність від дорослого. Дитина активно пізнає світ оточуючих його предметів, але самостійно оволодіти способами вживання знарядь або культурно зумовленими предметами він не може. Нова форма нова форма спілкування між дитиною і дорослим ситуативно-ділове спілкування, яке представляє собою ділове співробітництво з дорослим на основі взаємодії з предметами. Ситуативно-ділове спілкування з дорослим стає формою і засобом організації предметної діяльності, в якій дитина освоює суспільно-вибрані способи дії з предметами.

Новоутворенням раннього віку вважаються: відділення дитиною самого себе з навколишнього світу, усвідомлення себе як суб'єкта дії, порівняння себе з іншими людьми. Наступ кризи трьох років свідчить про закінчення періоду раннього дитинства. До трьох років з'являються особисті дії і свідомість «я сам» – центральне новоутворення цього періоду. Інтерес до предметного світу зосередженість дитини на предметах, які її оточують з метою вникнути в їх суть, дізнатися і зрозуміти його культурне призначення.

Умови його розвитку в дитячому саду: організація безпосередньо-освітньої діяльності з урахуванням психолого-педагогічної характеристики раннього віку, що передбачає введення ігрових персонажів, обігрування ігрових дій, показ зразка ігрової дії дорослим; стимулювання педагогом включення дитини раннього віку в діяльність, що вимагає використання предмета; при ознайомленні з предметом, активізувати різні види сприйняття: зорові, тактильні, слухові, смакові (в міру можливості); забезпечення емоційного комфорту дитині при знайомстві з предметним світом.

Аналіз робіт Браткової М.В., Смирнової Є.О. показав, що з метою розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку доцільно використовувати такі методи як: а) наочні: показ наслідування спільні дії; б) зразок, спостереження, зорово-перцептивне обстеження предметів; в) практичні: предметні дії, проби, практичне примірювання, накладення, прикладання, дидактичні ігри та вправи, ігрові завдання; г) словесні: потішки, пісеньки, лічилки, вірші, казки, пояснення; емоційно-мовленнєвий вплив: чітка і коротка інструкція дорослого, коментування всіх дій з предметами і іграшками; тактильний вплив; заохочення; привернення уваги; відстрочене мовленнєвий супровід; підхоплення зустрічних дій дитини з предметами.

При організації безпосередньо-освітньої діяльності, педагоги враховують психолого-педагогічні характеристики раннього віку, стимулюють включення дитини в діяльність, що вимагає використання

предмета. А так же забезпечують емоційний комфорт дитині при знайомстві з предметним світом. При ознайомленні з предметом, педагоги активізують різні види сприйняття. При такому процесі розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку були виявлені наступні прояви: володіння культурно-фіксованими діями; -сформованість орієнтовних і маніпулятивних дій – емоційна залученість в діяльність. Дані діагностики показали необхідність розробити комплекс заходів щодо розвитку інтересу до предметного світу у дітей раннього віку. Комплекс заходів на розвиток інтересу до предметного світу у дітей раннього віку в дитячому садку повинен включати: 1) розвиток культурно нормованих, специфічних і гарматних дій здійснювати в ході режимних моментів; 2) розвиток практичних і гарматних дій; 3) розвиток дій на співвідношення основі формування наглядного мислення і пізнавальних процесів; 4) розвиток дитячого експериментування на основі розвитку пізнавальної активності; 5) розвиток цілеспрямованості дій. Методом розвитку предметної діяльності є гра здійснюється в продуктивних видах діяльності (малювання, ліплення, конструювання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. К.: Томіріс, 1995. 112 с.
2. Артемова Л.В. Театр і гра. Вдома, у дитячому садку, в школі. -(2-ге вид). К.: Томіріс, 2002. 291 с.
3. Барко В.І., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини?. К.: Вид-во Україна, 1991. 79 с.
4. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К. : Фенікс, 2014. 137 с.

5. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.
6. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону, 2007.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник / За ред. А. М. Богуш. К.: Вища школа, 2007. 542 с.
8. Браткова М.В. Коррекционное обучение и развитие детей раннего возраста в играх с взрослым. М.: ПАРАДИГМА, 2013. 128 с.
9. Брежнева О. Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. Дошкільне виховання. 1998. № 2. С. 12–14.
10. Буркова Л.В. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників при вивченні сезонних явищ природи: автореф. дис. .. канд. пед. наук: 13.00.01. Ін-т педагогіки АПН України К., 1994. 24 с.
11. Бурма Г.В. Ретроспектива проблеми використання засобів навчання та виховання дітей дошкільного віку / Засоби навчальної та науково-дослідної роботи [За заг. ред. проф. В.І. Євдокимова і проф. О.М.Микитюка]. Х.: ХДПУ, 2011. Вип. 10. С. 150-161.
12. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. М.: Юрайт, 2016. 200с.
13. Вільш І. Врахування сталих індивідуальних рис особистості як важливий аспект гуманізації навчання й виховання / Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. К.: «Педагогічна думка». 2008. № 2. С. 61-69.
14. Голіцин В., Щербакова К. Розвивати пізнавальну активність дитини / Дошкільне виховання. 1990. № 11. С. 8-10.
15. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: «Либідь», 1997. 276 с.
16. Дабіжа Л. Розвивати творчий потенціал / Дошкільне виховання. 2002. № 11. С. 10-11.

17. Дитина в дошкільні роки: Програма розвитку, навчання та виховання дітей / К.Крутій. [2-ге видання]. Запоріжжя: ТОВ "Ліпе" ЛТД, 2004. 268 с.
18. Жейнова С. Проблема розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. С. 100 – 106.
19. Карабаєва І. Формування пізнавальної спрямованості дошкільників на оточуючу дійсність. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2011. Том IV (7). С. 155–165.
20. Кузьменко В. У. Теоретичні основи проблеми розвитку індивідуальності дитини. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2004. Вип. 24. С. 194–205.
21. Ладивір С. О. Розвивальні можливості дослідницького методу навчання дошкільників / Актуальні проблеми психології. Психологія розвитку дошкільника. Збірник наукових статей. Т. IV. Вип. IV. К., 2007. С. 96–97.
22. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении: СПб.: Питер, 2009, 320с.
23. Лозова В. І. Пізнавальна активність дітей : (спецкурс із дидактики) : навч. посібник для пед. ін-тів / В. І. Лозова. Х. : Основа, 1990. 89 с.
24. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Х. : ОВС, 2000. 164 с.
25. Лохвицька Л. Формування пізнавальних інтересів у навчально-ігровому середовищі. Дошкільне виховання. 2009. №10. С. 8–10.
26. Мар'яненко Л. В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів / Педагогіка і психологія. 1997. № 1 (14). С. 14-23
27. Марусинець М. М. Розвиток пізнавальної активності / Дошкільне виховання. 2005. №11. С. 11–12.

28. Мелехина С.И. Развитие познавательной активности школьников в процессе учебной проектной деятельности (на примере обучения технологии): авто-реф. дис. канд. пед. наук. Ярославль, 2005. 23 с.

29. Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня. докт. пед. наук: спец. 13.00.08. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. 41 с. 14. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1993.

30. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания / под. ред. Л. А. Венгера. М. : Педагогика, 2006. 224 с.

31. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Издательство «Питер», 2000. 712 с.

32. Сергієнкова О. П. Вікова психологія : навч. посіб.. К. : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

33. Смирнова Е.О., Мещерякова С.Ю., Ермолова Т.В. Игры и игрушки для детей раннего возраста. М.: МГППУ, 2004. 72 с.

34. Солодовник Л. Особливості формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку в процесі дидактичних ігор природничого змісту / Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс] Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Випуск 15. К., 2015. Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua/>

35. Суржанська В. А. Критерії, показники та рівні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія : Педагогічні науки. Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. Вип. 45. 2007. С. 188–193.

36. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Суржанська Вікторія Анатоліївна. Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. К., 2004. – 19 с.

37. Ткачук Т. Радість пізнання / Дошкільне виховання. 2002. № 9. С. 10-11.
38. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2004. 20 с.
39. Товкач І. Є. Аналіз індивідуальних характеристик структури прояву пізнавальної активності старших дошкільників. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2016. Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 12. С. 145–155.
40. Універсальні дидактичні ігри для дітей від 2 до 6 (7) років : метод. посіб. / упоряд. : Т. В Наумчук, Г. С. Шиманська. Київ : Грамота, 2014. 103 с.
41. Федоришин Б. О. Методика виявлення і оцінки загальних інтересів особистості учнів : метод. рекомендації. К. : Центр міжнародної освіти, 1998. 24 с.
42. Шумей Л. Т. Маленькі дослідники. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей / Палітра педагога, 2008. № 5. С. 15-18.